

Taivas itki

Vieno Hyttinen

Itsenäisyyspäivä valkeni sateisena.
Taivas itki sataen,
joka iltapäivällä vaihtui
valkeaksi märäksi räntäsateeksi.

Taivas itki
isänmaan vapauden puolesta.
Henkensä menettäneiden puolestako vai
nykypäivän työttömyyden tuoman kurjuuden
vuoksiko?

Taivas itkee tihkusateena tai
suurempina pisaroina
eri vuorokauden tai
vuodenaikojen mukaan.
Aikoina, jotka on ihmisille arvoitus.

TUNTOSARVI 27.vuosikerta, ISSN 0358-2280, **Julkaisija:** Suomen Kuurosokeat ry.
Toimitus: **päätoimittaja** Katri Pyykkö puh & tekstip. (09) 54953521, toimittaja Raili Karisaari
puh. & tekstip. (09) 54953522, Sähköpostil: tiedotus@kuurosokeat.fi tai NKL:n front door -ohjel-
ma toimittajien nimillä.

Toimitusneuvosto: Heli Huotarinen, Pekka Juusola (pj.), Ulla Kungas, Pentti Kähkönen, Riitta
Ruissalo, Raili Karisaari (siht), Katri Pyykkö (päätoimittaja).

Vuosikerta 150 mk. Lehteä julkaistaan vuodessa 12 numeroa, joista yksi on kaksoisnumero.
Lehti julkaistaan isokirjoituksella, pisteillä, äänitteinä, videona, ruotsinkielisenä käännöksenä
sekä sähköisenä versiona.

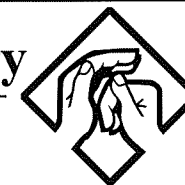
Tilaukset ja osoitteenmuutokset: Suomen Kuurosokeat ry, Uudenmaankatu 28, 00120
Helsinki, Puhelin (09) 5495 350. Tekstipuhelin (09) 5495 3526. Fax (09) 5495 3517.

Sähköposti: kuurosokeat@kuurosokeat.fi, **Internet:** http://www.kuurosokeat.fi

Painopaikka: Cityoffset, Tampere

TUNTOSARVI

Suomen Kuurosokeat ry

Marraskuu 11/2001

Usher 3 aiheuttava geeni löydetty

Tavoiteohjelma tarpeellinen

Keskustelua

sääntömuutosehdotuksesta

Sisältö

Viisi kysymystä	2
Pääkirjoitus: Tavoiteohjelmaa tarvitaan	3
Jyväskylä - juhlakaupunki	4
Mielipide: oikeus kieleen ja kulttuuriin - viittomakieleen	6
Kommenttimielipide: Työtä kaikkien kuurosokeiden puolesta	7
Testamentti hyvään tarkoitukseen	9
Viittomakielen viikko: viittomakieli puhuttelee kuulevaakin	10
Usher-taudin tyyppi 3:n geeni löytynyt	12
Kuurosokeiden eri kommunikaatiomahdollisuudet ..	14
Kommunikaatiopussi	15
NKL:n tavoiteohjelma	16
Kuurosokeille shakinpelaajille kilpailut ja tulkit tärkeitä	17
Lukijan kirjeet: Kultaisia muistoja menneiltä vuosilta	18
Lahja	18
Kuulemisesta ja näkemisestä ...	19
Runo: Taivas itki	20

Kansi: Anita ja Riitta viittovat toiset kädet kommunikaatiopussissa ks. sivu 15. (kuva: K.Pyykkö)

Oikaisu: Tuntosarven syyskuun nro 9 kannessa Justiina juttelee Raulin kanssa eikä Ossin. Meni Jalon veljekset sekaisin.

Seuraava Tuntosarvi ilmestyy 12.12. Kirjoitukset toimitukseen 30.11.

Viisi kysymystä

- 1.Kuka on maalannut maalauksen Lemminkäisen äiti ja koska ?
- 2.Mikä on Mongolian pääkaupunki?
- 3.Mikä on tyrni?
- 4.Kuka on Viron uusi presidentti.
- 5.Mikä ja missä on aurinkokuntamme suurin vuori?

Vastaukset:

- 1.Lemminkäisen äidin maalasi **Akseli Gallen-Kallela** vuonna 1897. Teos on Ateneumin kokoelmissa Helsingissä.
- 2.Mongolian pääkaupunki on Ulan Bator.
- 3.Tyrni on marja. Se kasvaa erityisesti saaristossa. Tyrnimarjapensas voi kasvaa jopa 9 metriseksi. Yleensä ne ovat 3 - 5 metriä korkeita. Tyrnimarjassa on C-vitamiinia paljon.
- 4.Viron uusi presidentti on **Arnold Rüütel**. Hän edustaa Kansaliitto-puoluetta. Hän on 73-vuotias. Hän oli Viron presidentti, kun Viro irtaantui Neuvostoliitosta 1991. Hän hävisi 1992 vaalit **Lennart Merelle**.
- 5.Aurinkokuntamme suurin vuori on **Olympus Mons**, Mars-planeetalla. Mons on 24 kilometriä ylempänä kuin ympäröivä seutu. Sen halkaisija on 500 kilometriä ja sitä reunustaa 6 kilometriä korkea kalliorinne. Mars on neljäs planeetta auringosta. Se on seitsemänneksi suurin aurinkokuntamme planeetoista. Maa on viidenneksi suurin. ■

Tavoiteohjelma tarvitaan

Kaikkien yhdistysten toiminta perustuu päämääriin ja tavoitteisiin. Suomen Kuurosokeat ry:n tavoitteet määriteltiin pitkäksi aikaa ”Kuurosokeat Suomessa” -työryhmän muistiossa vuonna 1979. Tässä ohjelmassa määriteltiin erityisesti tulevan palvelutoiminnan perusteita. Sosiaali- ja terveysministeriön muistio tehtiin pitkälti asiantuntija- ja ammattilaisvoimin.

Tavoitteita on hiljalleen saavutettu. Kun tulkkipalvelut perustettiin, kuurosokeillakin oli tulkkitunteja vain 120 vuodessa eli yhtä paljon kuin kaikilla viittomakielisillä. Vähimmäismäärä nostettiin pian 240 tuntiin vuodessa heinäkuun alussa 1981. Aluesihteerien määrää on nostettu vuoden 1984 neljästä nykyiseen kymmeneen, lasten kuntoutusta kehitetty Jyväskylässä, asumispalvelu perustettu Tampereelle ja järjestön julkaisujen määrää lisätty. Paljon muitakin tavoitteita on saavutettu viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana.

Tämän hetken uudet tarpeet nousevat tuolta pohjalta, joka luotiin vähän yli 20 vuotta sitten. Mutta osin tarpeet ovat jo ehtineet niiden ohi. Olem-

me pidemmällä kuin monissa kohdin voitiin ajatella. Esimerkiksi itsenäisen tiedonsaannin ja -hankinnan kehittäminen ovat tällä hetkellä arkipäivää. Erityisesti tietokoneet ovat tuoneet uutta järjestön toimintaan perinteisten tiedonsaannin tapojen ja apuvälineiden lisäksi. Tietokoneista, tietoverkoista ja kuvapuhelimista kuurosokeiden käytössä voitiin vain unelmoida 20 - 30 vuotta sitten.

Mutta toisaalta, kehityksestä huolimatta, voimme olla joissain asioissa jäljessä 20 vuotta sitten asetetuista tavoitteista. Tilanne ja uudet tavoitteet on selvitettävä, mutta järjestöllä ei ole tällä hetkellä minkäänlaista tavoiteohjelmaa. Toiminnan pitkän aikavälin suunnittelua tarvitaan, sillä selkeät päämäärät ja tavoitteet helpottavat ja parantavat hallituksen ja henkilökunnan työskentelyä sekä vuorovaikutusta jäsenistön ja asiakkaiden kanssa.

Hallitus esittääkin syyskokoukselle, että päätettäisiin tavoiteohjelman teon käynnistämisestä tässä yhdistyksessä. Nyt tavoiteohjelma tehtäisiin pitkälle jäsenistön omin voimin ja sen omista lähtökohdista. Tavoiteoh-

jelmassa kerrotaan, mihin yhdistys toiminnallaan pyrkii, minkälaista työtä tehdään ja miksi. Tavoiteohjelmassa asetetaan yhdistyksen toiminnan sisäiset ja ulkoiset kehittämissä määrät. Ne perustuvat jäsenten arvoihin, tarpeisiin ja elämäntilanteisiin. Niihin yhdistyksen toiminnan pitääkin perustua!

Tavoiteohjelman tekeminen on kova ja suuri työ. Se vaatii paljon suunnittelua, koordinoitua ja myös jonkin verran rahaa. Hallituksen alaisen työryhmän ja sen vetäjän valintaan on kiinnitettävä erityistä huomiota.

Uskon, että kaikki tavoiteohjelman eteen tehty työ palkitaan tulevaisuudessa. Työn tekeminen helpottuu ja tehostuu. Kun ohjelma on valmis, olemme toivottavasti viisaampia ja ehkä yksimielisempiäkin. Kuitenkin, kaikkein tärkeintä minusta koko tässä jutussa on se, että jäsenistö keskustelee asioista avoimesti ja ilmaisee mielipiteensä ja tarpeensa. Jos näin tapahtuu, ollaan saavutettu paljon, vaikka ei tavoiteohjelmaa ikinä saataisikaan valmiiksi. Tietenkin kaikkein parasta olisi, jos tavoiteohjelma saataisiin aikaan.

Kuitenkin kaikki tavoiteohjelman tekovaiheet ovat tärkeitä, ei vain lopputulos.

Seppo Jurvanen, puheenjohtaja
Lappeenrannassa 2.11. 2001 ■

Jyväskylä – juhlakaupunki

Marjo Nurminen

Suomen Kuurosokeat ry:n 30-vuotisjuhluvuosi huipentuu Jyväskylässä Hotelli Laajavuorella marraskuun lopulla. Mukaan on tulossa ennätysmäärä osanottajia. Kommunikaatioseminaariin perjantaina on osallistujia tulossa noin 80. Syyskokoukseen ja pääjuhlaan jäseniä on tulossa noin 100. Tilaisuus on suurin juhlavuoden tapahtumista.

Jyväskylässä on paljon aistivammaille tarkoitettuja palveluita. Siellä on Näkövammaisten koulu järjestömme Kuulonäkövammaisten Kuntoutumiskeskusten vieressä. Siellä on Haukarannan koulu kuulovammaisille lap-

sille. Kuurojen Palvelusäätiön Antinkodissa on kuurosokeita asukkaita. Metsolassa on erilaisia päivätoimintoja ja kerhoja, joissa on mukana myös kuurosokeita. Suomen Kuurosokeat ry:n, Kuurojen Liitto ry:n ja Keski-Suomen Näkövammaiset ry:n toimipisteet on kaupungissa. Lisäksi siellä on Kuulopiiri. Keski-Suomen keskussairaala on Jyväskylässä.

Jyväskylään pääsee junalla, bussilla ja lentokoneella. Lentokentältä on Jyväskylään matkaa noin 30 kilometriä. Ydinkeskustassa on kävelykatu, jonka varrella on ostoskeskukset. Siellä on viisi ostoskeskusta ja muutama iso kauppa.

Kävelykadun varrella on paljon kahviloita, ravintoloita ja pikaruokapaikkoja. Kävelykadulla on yritetty muistaa myös näkövammaisia. Kadulla on helposti erottuva pinta, jonka avulla näkövammaisen voi kulkea kävelykadun päästä päähän. Pinta on leveä aaltomainen laatta. Isojen ostoskeskusten kohdalla laatta muuttuu röpelöiseksi pistemäiseksi laataksi. Suunnittelijalla on tosin loppunut ajatus aina välillä kesken, sillä laattaa on välillä pylväiden alla ja muistaakseni yhdessä kohdassa se loppuu kesken ja törmää pihaistutusten eteen ja jatkuu toiselta puolelta. Laattaa on vaikea seurata heiluritekniikalla. Valkoinen keppi pomppii liian korkealle. Itse käytän mieluummin

vieressä olevaa sileää vesiuraa. Siinä heiluritekniikka toimii paremmin. Tosin viemäriaukot välillä töksähtävät edessäni.

Kokouspaikka on Hotelli Rantasipi Laajavuori. Laajavuori on noin kymmenen kilometrin päässä keskustasta luoteeseen, pohjoisen ja idän välissä. Laajavuorta kutsutaan ylioppilaskyläksi. Siellä asustaa suurin osa yliopiston opiskelijoista. Ylioppilaskylässä on pieni kauppakeskus, josta saa pientä arkipäivän tavaraa. Siellä oli ainakin ennen myös disco.

Noin kilometrin päässä ylioppilaskylästä on varsinainen Laajavuori. Se on korkea vuori, jossa on laskettelurinne. Sen vieressä on Matti Nykäsen hyppymäki, jonne pääsee autolla tai kävellen kapeaa kiemurtelevaa metsärinnettä pitkin. Olen itse joskus kiivennyt hyppyrin nokalle ja tuntenut, kuinka tuulen puuskat riipottelevat pientä ihmistä. Se on kokemuksen arvoinen.

Hyppymäen alapuolella on hotelli. Se on vaalea iso rakennus. Noin puolen kilometrin päässä hotellista eteenpäin sijaitsee Haukarannan koulu. Haukarannassa käy koulua noin 120 kuulonäkövammaista, kuuroa ja puhevammaista lasta. Tervetuloa kotikaupunkiini Jyväskylään! ■

Mielipide:

Oikeus eri kieleen ja kulttuuriin – viittomakieleen

Ulla Kungas ja Pirkko Pölönen

Lokakuun Tuntosarven pääkirjoituksessa puheenjohtaja Seppo Jurvanen kirjoittaa, että olemme menossa täysin väärään suuntaan, jos eri kielillä kommunikoivat alkavat taistella ryhminä toisiaan vastaan.

Me viittomakieliset emme taistele, emmekä tule taistelemaan puheella kommunikoivia vastaan. Me taistelemme oman äidinkielemme, viittomakielen, puolesta. Viittomakieliset kantavat huolta omasta kielestä ja oikeuksista. Meillä on oikeus elää omaa kieltämme käyttäen, omien toimintatapojemme mukaan. Tarvitsemme toimivan viittomakielisen ympäristön.

Tarvitsemme viittomakielisistä palvelua työntekijöiltämme. Yhdistyksen pitää tarjota palvelujaan myös viittomakielellä. Järjestömme tilaisuudet, ryhmätoiminnot kentällä, kursseilla ja leireillä, osia niistä voitaisiin järjestää puhtaasti viittomakielisenä. Toivomme, että kuulonäkövammaisten ja kuurosokeiden kanssa jatkuvasti tekemisissä olevien työntekijöiden viittomakielen taito nousee K-tasol-

le. Käytännössä viittomakielen taitoa odotetaan johtajilta, aluesihteeireiltä, kurssi-, leiri-, projekti-, asumis- ja toimintakeskuksen henkilökunnalta.

Viittomakieliset kuurosokeat olivat perustamassa tätä järjestöä vuonna 1971. Vuosien kuluessa suomenkielisten jäsenten määrä on kasvanut. Viittomakielisten tasa-arvoiset toiminta mahdollisuudet ja oikeudet pitää turvata nykyistä paremmin.

Me kunnioitamme puheella kommunikoivien kieltä, tapoja ja kulttuuria. Emme vaadi suomenkielisiltä jäseniltä viittomakielentaitoa. Pelkonne siitä on täysin turhaa. Emme ota suomenkielisiltä jäseniltä mitään pois – päinvastoin. Haluamme toimia yhdessä enemmän, mutta se vaatii viittomakielen tunnustamista keskustelu- ja tiedonsaantikieleksi. Viittomakielisten on tarpeen kokoontua useammin omaksi ryhmäksi, keskustelemaan keskenään, tunnistamaan ongelmia, hahmottamaan omia tavoitteita, saamaan iloa ja tukea toisiltaan edunvalvontatyötä varten.

Eri ryhmien yhteinen toiminta ja yhteiset tavoitteet perustuvat tasa-arvoon. Eri ryhmien tavoitteet eivät voi olla aina samoja, eikä toisia vastaan. Enemmistöajatteluun perustuva päätöksenteko ja toimintamalli sortaa aina vähemmistöjä. Yhteisessä yhdistyksessämme näin ei tarvitse olla – jos tahtoa, taitoa ja ymmärrystä löytyy.

Viittomakieliset on oma kieli- ja kulttuuriryhmä. Kaiken toiminnan järjestäminen yhteisesti kaksikielisenä ei palvele viittomakielisten tasa-arvoa. Viittomakieliset ovat yhteiskunnassa monella tasolla vähemmistö, joka on joutunut tyytymään muiden ratkaisuihin. Puheenjohtaja Jurvasen mainitsema Kuurojen Liiton sääntö palvelee liittomuotoista organisaatioita, jossa ei ole henkilöjäseniä.

Kuurosokeiden yhdistys on nimenomaan henkilöjäsenten yhdistys. Sääntöjen tulee palvella ja tunnustaa eri kieliryhmien oikeudet ja velvollisuudet tasa-arvoisesti.

Haluamme vain elää omassa identiteetissämme ja tuntea kuuluvamme suomenkielisten kanssa tähän pieneen kuurosokeiden yhdistykseen.

Liian usein olemme kokeneet, ettei meitä huomata, ettei meitä kuunnella. ■

Kommenttimielipide:

Työtä kaikkien kuurosokeiden puolesta

Puheenjohtaja Seppo Jurvanen

Minun pääkirjoitukseni lokakuun Tuntosarvessa oli osittain vastaus Ulla Kungaksen pääkirjoitukseen elokuun lehdessä. Näin homma etenee..

Suomen Kuurosokeat ry on perustamisensa ajoista muuttunut ja kasvanut. Meitä monella eri tavalla kommunikoivia on tullut lisää. Myös työntekijöitä on paljon enemmän, samoin tulkkeja.

On kohtuutonta väittää, että järjestö ei palvele viittomakielellä. 30-vuoden varrella eri hallitukset kuten nykyinenkin on tehnyt paljon työtä meidän kaikkien eri kieliä käyttävien ja eri tavoilla kommunikoivien kuurosokeiden hyväksi. Pirkko on ollut itse pitkään tässä työssä mukana, Ulla on edelleen. Tämä työ ei ole kadonnut minnekään. Teemme jatkuvasti kovasti töitä, että kaikki tässä yhdistyksessä voisivat käyttää omaa kommunikointitapaansa ja tulisivat sillä ymmärretyksi ja saisivat kaiken tarpeellisen tiedon. Teemme esimerkiksi

monella saralla työtä sen eteen, että kuurosokeiden tulkkien määrä ja laatu kasvaisi.

Työntekijöille annetaan mahdollisuuksia opiskella kommunikaatiota ja tulevaisuudessa heitä kannustetaan siihen yhä enemmän. Työntekijöitä on kuitenkin yli 65, kun otetaan huomioon projektityöntekijät ja lyhytaikaiset työsuhteet. Kaikki eivät voi, eikä heidän tarvitsekaan opetella viittomakieltä, koska he eivät tarvitse sitä työssään. Olemme Ullan ja Pirkon kanssa samoilla linjoilla, vaikka täysin samaa mieltä emme olekaan.

Viittomakielen taidon ylläpitäminen tässä yhdistyksessä vaatii monilta työntekijöiltä aivan erityisiä ponnisteluja, koska käytännön harjoitusta on niin vähän. Viittomakielisiä on niin vähän. Mutta ymmärrän hyvin vaatimuksen omasta kielestä. Toisaalta pyydän ymmärrystä, sillä ei maailmaakaan rakennettu päivässä.

Pyydän myös ymmärtämään sen, että meitä on tässä yhdistyksessä monia eri ryhmiä ja kaikilla on omat vaatimuksensa ja tarpeensa. En ihan usko sitä, että kaikki viittomakieliset haluaisivat leirejä ja kursseja, joissa ei ole puheella kommunikoivia mukana. Lisäksi monet suomenkieliset opiskelevat viittomakieltä, koska tarvitsevat sitä tulevaisuudessa tai he

haluavat sitä opiskella, että saisivat suoran kontaktin viittomakielisiin. Kuulun itsekin tähän ryhmään. Vuosien kuluessa ystävyys-suhteita on syntynyt aivan varmasti yli kielirajojen. Mutta koulutuksessa omat tilaisuudet suomeksi ja viittomakielellä voivat olla hyvä ajatus. Sen osoitti esimerkiksi viime kevätkokousta edeltänyt järjestökoulutus. Ullan, Pirkon ja minun kantani eivät olekaan täysin erilaiset tässäkään asiassa.

Kuurojen Liiton kielipykälä palvelisi yhdistystämme erittäin hyvin. Se ei painota suomen kielen, ruotsin kielen tai viittomakielen arvoa eikä kielten käyttäjien arvoa. Kuurojen Liitto on viittomakielen kehto Suomessa, mutta ei sielläkään kokouspöytäkirjoja arkistoida viittomakielellä. Yhdistyslaki ei tunne viittomakieltä. Siksi pitää säännöissä rekisteröinti- ja pöytäkirjakielenä olla suomen kieli.

Mielestäni hallituksen nyt syyskokoukselle ehdottama sääntöpykälä turvaa erikielisten oikeudet periaatetasolla. Kun tehtäviä täytetään, otetaan uusia työntekijöitä, pitää kielitaitovaatimukset asettaa tilanteen mukaan hakijoille. Käytännön toteutus ja ratkaisut on jätettävä niille organisaatio- tasoille, joille kunkin toimen täyttäminen kuuluu. Säännöissä ei voi olla luetteloa siitä, kenen on mitäkin kieltä osattava.

Vähemmistölläkin on oma suuri vaikutusvaltansa. Se näkyy myös käytännössä. Se näkyy myös hallituksen sääntöehdotuksessa, joka esitetään syyskokoukselle.

Mutta päätöksiä ja vaatimuksia on helppo tehdä, jos ei tarvitse ajatella, mitä niiden toteuttaminen merkitsee käytännössä. Minun mielipiteeni eivät voi aina miellyttää kaikkia, mutta nehan ovatkin "vain" minun omiani. Päätökset tekevät hallitus ja jäsenistö kokouksissaan.

Meidän pitää kunnioittaa toistemme oikeutta omaan kieleen. Ulla ja Pirkko näyttävät olevan kanssani täysin samaa mieltä. Painotamme hiukan eri asioita. Minun on puheenjohtajana katsottava kokonaisuutta. Minun on yritettävä yhdistää eri tarpeita niiden varojen rajoissa, joita järjestöllämme on. On huolehdittava myös siitä, että vaatimuksilla, periaatteilla ja säännöillä on mahdollisuus toteutua käytännössä.

Olen edelleenkin myös sitä mieltä, että vain yhdessä muodostamme tarpeeksi vahvan yhdistyksen, että saamme oikeutta ja tasa-arvoa yhteiskunnassa. Minäkin haluan, että jokainen saa pitää omassa maassaan oman kielensä ja kommunikoida sillä. Henkilökohtaisesti otan kantaa asiaan osallistumalla marssiin viittomakielen puolesta. ■

Testamentti hyvään tarkoitukseen

Seppo Puukko

Meillä yksittäisillä ihmisillä on mahdollisuus tukea myös yleishyödyllisten yhdistysten toimintaa lahjoittamalla omaisuutta testamentilla. Testamentilla haluamme, että osa omaisuudestamme siirtyy yhdistyksen käyttöön kuolemamme jälkeen. Yleishyödylliset yhdistykset kuten Suomen Kuurosokeat ry on vapautettu perintöverosta. Saaduilla varoilla tuotetaan tärkeitä palveluita ja valvotaan ryhmän etuja yhteiskunnassa.

Testamentilla voi myös määrätä, mitä omaisuudelle tapahtuu, jos ei ole lähiomaisia. Testamentissa voi jakaa omaisuutta eri saajille. Jos lähiomaisia eikä testamenttia ole, omaisuus menee valtiolle kokonaisuudessaan.

Suomen Kuurosokeat ry ottaa vastaan testamenttilahjoituksia. Asiantuntijat auttavat ja opastavat maksutta testamentin tekijää käytännön asioissa. Laissa määrätään tarkemmin, miten testamentti on tehtävä, jotta se olisi pätevä. ■

Viittomakielen viikko

Viittomakieli puhuttelee kuulevaakin

Mika Lahdensivu

Kaikki maailman suomalaiset kuuluvat kielivähemmistöön. Tiedämme, miten hyvältä jo tervehdys omalla kielellä maistuu, kun juttukumppanimme on sen varta vasten opetellut. Kieli on aina myös kulttuurin avain.

Suomessa viittomakieli on noin viidentuhannen ihmisen äidinkieli. Lisäksi sitä käyttää toisena tai vierana kielenä kymmenisentuhatta kuulevaa suomalaista.

Viittomakielenkin kursseille jonotetaan. Viittomakieltä voi Suomessa opiskella sekä äidinkielenä että vierana kielenä. Toisin kuin moniin muihin kieliin, viittomakielen maailmaan on kuitenkin vaikea uppoutua itsenäisesti. Sopiva materiaali puuttuu. Esimerkiksi kielioppikirjaa ei ole.

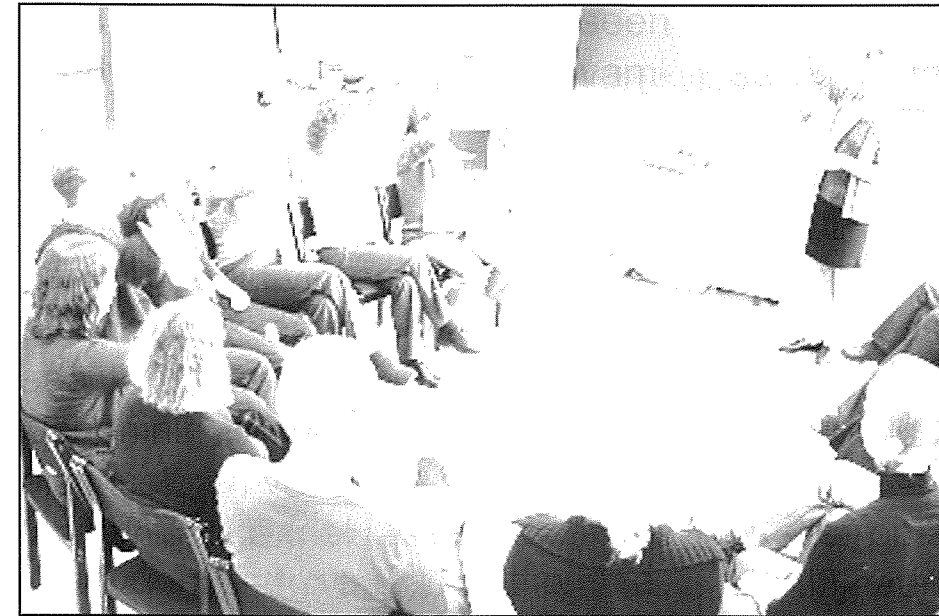
Uteliaisuus on hyvä apuväline viittomakielen opiskelussa, kertoo apulaisrehtori ja viittomakielen opettaja **Petri Sipari** Rovala-Opistosta ja jatkaa, että viittomakieli on visuaalista. Sitä "kuunnellaan" silmien avulla. Kuulevalle opiskelijalle juuri tiivis katsekontakti voi alussa olla asia, joka

vaatii totuttelua. Mitään tavallista kummempaa kielipäätä opinnoissa ei kuitenkaan tarvita. Rovaniemellä viittomakieltä opiskellaan vuoden mittaisella yleissivistävällä linjalla.

Opetusta kansanopistoissa

Moni aloittaa viittomakielen opinnot kansalais- tai työväenopistossa. Kurssille hakeudutaan usein siksi, että sukulaisten tai tuttujen joukossa on joku viittomakielinen. Suunnittelija **Riitta Vivolin-Karén** muistelee, että viittomakielisten uutisten myötä alkoivat Kuurojen Liitossa puhelimet päristä. Ihmiset kyselivät, missä kieltä voi opiskella.

Usein kielitaitoa kartutetaan myös työelämän tilanteita ajatellen. Eräs koulutuksen edelläkävijöistä on tavaratalo Stockmann. Siellä viittomakielen taidosta maksetaan kielilisää palkkaan. Perustaidolla saa palkkaa lisää 2,5 prosenttia, sujuvalla kielitaidolla 5 prosenttia. Viittomakielen taitajia onkin Stockmannilla jo muutama.

Viittomakielen opiskelua Kuurojen kansanopistossa Helsingissä. Kuva: Annina Ahlholm

- Viittomakielen kursseille jonotetaan. Esimerkiksi Helsingin työväenopistossa eivät kaikki halukkaat mahtuneet alkeiskurssille. Opettaminen on usein vain sivutoimi ja siksi kurssien määrä on rajallinen ja osanottaja määrä rajallinen. Mutta siellä, missä opettajia riittää, täyttyy useampikin alkeiskurssi. Tampereella yksi työväenopisto pitää tänä syksynä kolme alkeiskurssia. Opiston opintoneuvonnan mukaan viittomakieli on suosituin niiden kielten joukossa, joita ei opiskella kouluissa.

Kansalais- ja työväenopistoissa viittomakielen kursseilla ei voi suorittaa arvosanoja. Niistä kiinnostuneen kannattaa kääntyä avointa yliopistopetusta tarjoavien opistojen puoleen. Viittomakieltä eri kursseilla tai kansanopistojen yleissivistävillä linjoilla opiskellut voi myös suorittaa Kuurojen Liiton tasokokeet eli A- ja K-tentin.

Mutta viittomakielen opettajien pula tuntuu erityisesti kuurojen lasten perheissä. Laki takaa perheille oikeuden kotiopetukseen sopeutumisvalmennuksena. Opetusta pitää kuitenkin jonottaa.

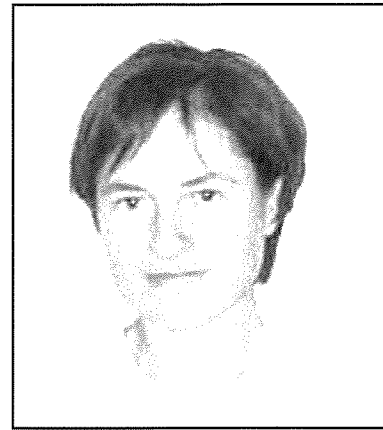
Kieli kehittyy

Viittomakieli kehittyy oman kieliyhteydön sisällä. Joitakin, kuten vaikkapa tietotekniikan erikoissanastoa, voidaan lainata myös muiden maiden viittomakielistä. Oman kortensa viittomakielen kehitykseen kantaa myös viittomakielen lautakunta, joka antaa periaatteellisia ja yleisluonteisia suosituksia.

Euroille lautakunta on suosittanut yhtä tiettyä viittomaa. Kun suositusta valmisteltiin, nähtiin, miten monta viittomaa oli jo ehditty ruveta käyttämään. Aika aina ratkaisee, jääkö suositus voimaan, kertoo Riitta Vivolin-Karén. ■

Usher-taudin tyyppi 3:n geeni löytynyt

Eeva-Marja Sankila

Usherin syndroomaksi kutsutaan periytyvää sairautta, johon liittyy kuulovamma ja etenevä verkkokalvorap-
peuma, retinitis pigmentosa. Tauti jaetaan kolmeen päätyyppiin kuulovamman laadun perusteella. Tarkalla tyyppin määrittämisellä on merkitystä potilaan kuulovamman ennustetta arvioitaessa. 1-tyyppiä sairastavat ovat synnynnäisesti kuuroja, 2-tyyp-
piä sairastavat pärjäävät kuulolait-
teella, ja 3-tyypissä lapsi sairastuu etenevään kuulovammaan opittuaan jo puhumaan. 1- ja joskus myös 3-
tyypissä esiintyy lisäksi tasapaino-
aistin häiriö. Retinitis pigmentosa on kulultaan melko samanlainen kaikis-
sa kolmessa tyyppissä: hämäräsoke-
us aiheuttaa haittaa jo lapsena, ja nä-
kökentät alkavat kapeutua teini-iäs-
sä.

Usherin tauti periytyy peittyvästi si-
ten, että terveet vanhemmat voivat saada lapsen, jolla on Usherin tauti. Molemmat vanhemmat ovat tällöin piilevän perintötekijävirheen kantajia, ja lapsilla on 25 % riski sairastua

Usherin tautiin. Henkilöllä, joka sai-
rastaa itse Usherin tautia, on vain hyvin pieni riski saada samalla tavalla sairaita lapsia. Lapset voivat sairastua vain, jos he saavat Usherin tau-
tia aiheuttavan perintötekijävirheen myös toiselta vanhemmaltaan.

Tutkimukset ovat osoittaneet, että Usherin tautia voivat aiheuttaa usei-
den eri perintötekijöiden eli geenien virheet. Eri Usherin taudin 1- ja 2-
tyyppien geenejä on tunnistettu jo viisi: myosiini VIIA, harmoniini, kad-
heriini 23, protokadheriini 15 ja us-
heriini. Viallinen tai puuttuva myosiini VIIA estää sisäkorvan aistinsolu-
jen värekarvojen normaalin kehityk-
sen ja toiminnan. Silmän aistinsoluis-
sa myosiini VIIA:lla arvellaan olevan tärkeä tehtävä näköpigmentin, opsiin-
nin, kuljetuksessa. Harmoniini, kad-
heriinit ja protokadheriinit taas toden-
näköisesti toimivat myötävaikuttaji-
na myosiinin kanssa ainakin sisäkor-
vassa. Tämä selittää sen, että min-
kä tahansa näistä virheistä johtaa sa-
maan lopputulokseen, eli Usherin

syndrooma tyyppille 1 ominaiseen synnynnäiseen vaikeaan kuulovam-
maan. Erilaisiin harmoniini-virheisiin saattaa liittyä vakavuusasteeltaan vaihteleva retinitis pigmentosa. Usher-
iini-geenin virheet voivat aiheut-
taa joko pelkkää retinitis pigmentoo-
saa tai Usherin taudin 2-tyyppiä. Usher-
iinin tiedetään olevan tärkeä aistinsolujen välisten yhteyksien yl-
läpitämisessä.

Tutkimukset näiden valkuaisaineiden tehtävien tarkaksi selvittämiseksi jat-
kuvat kansainvälisissä tutkimusryh-
missä. Tavoitteena on ymmärtää kuulo- ja näköaistin toimintaa sekä häiriöitä paremmin, jotta ennaltaeh-
käiseviä ja parantavia hoitoja voitai-
siin kehittää.

Tampereen yliopistollisen keskus-
sairaalan erikoislääkäri **Leenamajja Pakarisen** väitöskirjatutkimuksen tu-
loksena selvisi, että Suomessa yleis-
in Usher-tyyppi on tyyppi 3 (USH3). Se on muualla maailmassa harvinais-
in tyyppi. Edellytykset tämän USH3-
perintötekijän selvittämiseksi suoma-
laisvoimin olivat näinollen hyvät. Alo-
itimme tutkimuksen vuonna 1994 ke-
räämällä verinäytteet lähes kaikista Pakarisen tunnistamista perheistä, joissa esiintyi tyyppin 3 kuulonäkövam-
maa. Selvitimme USH3-geenin pai-
kan perimässä vuonna 1995. Sen jäl-
keen Helsingin yliopiston lääketie-
teellisen genetiikan laitokselta FM

Tarja Joensuu aloitti väitöskirjatyön-
sä tunnistaa itse USH3-geenin, ja se löytyi viime kesänä.

Suurimmalla osalla suomalaisista todettiin sama perintötekijävirhe, joka oli peritty molemmilta vanhemmilta. Muutamassa perheessä toiselta van-
hemmalta oli peritty harvinaisempi, eri perintötekijävirhe. Lisäksi totesimme eräässä italialaisessa USH3-per-
heessä oman perintötekijävirheensä. USH3-geenivirheet voidaan nyt mää-
rittää verinäytteestä Helsingin yli-
opistollisen keskussairaalan diag-
nostisessa laboratoriossa.

Valkuaisaine, jonka muodostusta USH3-geeni ohjaa, ei muistuta mitään aiemmin tunnettua valkuaisainetta. Geenin ja sen tuotteen tunnistami-
sen jälkeen voidaan nyt alkaa tutkia sen merkitystä silmän ja korvan ais-
tinsolujen toiminnassa.

Tietoa näiden USH3-geenitutkimus-
ten tulosten merkityksestä omalla kohdallaan saa yliopistosairaaloiden perinnöllisyysklinikkoista, Väestöliiton Perinnöllisyysneuvonnasta tai allekir-
joittaneelta.

Eeva-Marja Sankila, LT
Silmätautien erikoislääkäri
HUS Silmäklinikka
Haartmaninkatu 4 C
00290 Helsinki
p. 09-47161572
sähköposti: sankila@helsinki.fi ■

Kommunikaatioprojekti käynnistyi Kuurosokeiden eri kommunikaatiomahdollisuudet

Katri Pyykkö

Riitta Lahtinen aloitti kommunikaatioprojektin projektipäällikkönä elokuun lopulla. Riitta on työskennellyt aikaisemminkin Suomen Kuurosokeat ry:ssä. Hän veti Usher-projektia noin kymmenen vuotta sitten.

Riitta kertoo, että kommunikaatioprojektissa on paljon suunnitteilla. Syksyllä Riitta on jo ollut suunnittelemassa kommunikaatioseminaaria. Hän on vetänyt kaksi kurssia kuurosokeiden kokonaisvaltaisista kommunikaatiotavoista.

Lisäksi parhaillaan tehdään kyselyä, jossa selvitetään, mitä kuurosokeille tulkkaus laadullisesti on. Kysely tehdään sekä kuurosokeille että heidän tulkeilleen. Sen avulla selvitetään, miten tulkkauksen laatua voidaan kehittää. Se tuo taustatietoa myös tulkkien työelämän kehittämiseen ja tulkikoulutuksen sisältöihin. Yhteistyökumppaneita ovat kuurosokeat ja muun muassa Humakin Viittomakielentulkkien työelämän kehittämisprojekti.

Projektissa kehitetään kommunikaatiotapoja, mutta myös kommunikaatiotapojen opetusta. Kuurosokeita haastatellaan jatkuvasti henkilökohdaisesti tai sähköpostin välityksellä. Heiltä kerätään tietoa eri menetelmistä ja heidän omista ratkaisuihistaan erilaisissa kommunikaatiotilanteissa. Käyttökelpoista tietoa kerätään, että saadaan tietoa niistä käytännöistä, joita kuurosokeat ovat luoneet omassa arjessaan. Tietoa kerätään kaikilta eri kommunikaatiotapoja käyttäviltä: näkökenttään vapaassa tilassa tai kädestä käteen viittojilta sekä puhetta / induktiota käyttäviltä sekä muita harvinaisempia tapoja käyttäviltä.

Yksi projektikokonaisuus keskittyy tulkinkäytön parantamiseen. Tarkoitus on tulevaisuudessa kouluttaa myös kuurosokeita tulkinkäytön ohjaajiksi. Jokaisessa aluesihteeripiirissä olisi muutama kuurosokea tulkinkäytön ohjaaja. Heidän koulutus toteutuu luultavimmin projektin keskivaiheilla. Ensin on luotava koulutusmateriaali.

Ensi vuonna aloitetaan pilottiryhmäkokeilu. Kolmessa koeryhmässä opiskellaan eri kommunikaatiomenetelmiä. Opetettavia menetelmiä ei ole vielä päätetty. Keskusteltu on muiden muassa siitä, että yksi ryhmä opiskelisi sitä, miten siirrytään viittomaan vapaasta tilasta kädestä käteen, tai toinen ryhmä opiskelisi sitä, miten kehomerkkejä käytetään liikkumisen ja orientoitumisen aikana. Myös muita vaihtoehtoja ryhmien opiskeluun on. Ryhmissä kerätään kuurosokeilta palaute menetelmien käytöstä. Lisäksi ryhmissä arvioidaan opetusmenetelmiä, joilla kommunikaatiotapoja opetetaan. Tämän palautteen perusteella parannetaan ja kehitetään opetusohjelmia ja opetusmateriaalia. Riitalle voi kertoa, jos on kiinnostunut tällaisesta työskentelystä.

Riitalla on tumma pitkä tukka, melkein polviin ulottuva. Hän on 170 senttiä pitkä. Riitan avomies Russ Palmer on myös tuttu monille kuurosokeille heidän yhteisiltä kursseiltaan. ■

Kommunikaatiopussi

Riitta Lahtinen näki Tanskassa eräällä amerikkalaisella kuurosokeiden kouluttajalla kommunikaatiopussin. Nyt hän on kehitellyt itselleen tulkkaustilanteisiin sopivaa pussia.

Kommunikaatiopussia voi käyttää kylmissä olosuhteissa esim. talvileirillä, torilla yms. tilanteissa, joissa täytyy ottaa hansikas usein pois kädestä. Tulkki ja kuurosokea laittavat toiset kätensä pussiin. Lämpö säilyy pussin sisällä. Myös tilanteissa, joissa yksityisyyden säilyttäminen on tärkeää, pussi on käytännöllinen. Kuukaan ei näe, mitä tulkki tai ystävä viittoo tai sormittaa, kun kommunikaatio kädestä käteen tapahtuu pussin sisällä.

Pussi on putkimainen. Se on kuin leveä hiha, joka on molemmista päistään auki. Sen päissä on resoori, joka pitää pussin paremmin paikoillaan. Riittävän ison pussin voi laittaa vaikkapa talvitakin päälle. Kun se on kauniista materiaalista tehty, sitä on myös mukava käyttää ja näyttää. Pussin koetyyppeihin voi tutustua kommunikaatioseminaarissa. Järjestö aikoo valmistaa niitä tulevaisuudessa myyntiin. ■

Näkövammaisten Keskusliiton tavoiteohjelma 10 vuodeksi

Katri Pyykkö

Näkövammaisten Keskusliitto on julkaissut tavoiteohjelmansa vuoteen 2010. Tavoiteohjelmasta käy ilmi, mihin suuntaan näkövammaiset itse haluavat suunnata näkövammaistytöitä. Näkövammaisten tarpeita on tarkasteltu suhteessa ympäristön todennäköisiin muutoksiin, omaan järjestötoimintaan ja tärkeiden sidosryhmien näkemyksiin.

Näkövammaistytön päämääränä on seuraavan 10 vuoden aikana omaehtoinen hyvä elämä näkövammaisille ja tasavertainen kansalaisuus yhteiskunnassa. Se tarkoittaa sitä, että näkövammaisten erityistaitoja edistetään, helpotetaan tiedonsaantia, tuetaan arkipäivästä selviytymistä ja ehkäistään syrjäytymistä. Tasavertaisuutta yhteiskunnassa kehitetään toteuttamalla esteetöntä ympäristöä, edistämällä kansalaisten perusoikeuksien soveltamista käytäntöön ja yhdenvertaisia mahdollisuuksia käyttää palveluita ja osallistua yhteiskunnassa.

Näkövammaisten elämänhallintaa tuetaan kuntoutuksella. Heidän on saatava lakisääteiset kuntoutuspalvelut tasavertaisesti huolimatta vammalaadusta, vammautumisaikankohdasta, asuinpaikasta, iästä, perhesuhteista tai muista seikoista riippumatta. Oma haaste on kuulonäkövammaiset, joiden tarpeet on otettava riittävästi huomioon, kun palveluja järjestetään. Myös pakolaiset ja maahanmuuttajat tarvitsevat palveluja.

Näkövammaisilla on oikeus koulutukseen ja itsensä kehittämiseen. Tärkeitä ovat tutkintoon tähtäävä koulutus, omaehtoinen opiskelu, ammatillinen oppiminen samoin kuin elinikäinen oppiminen. Työllisyyden edistäminen on myös tärkeää.

Tarkemmin näkövammaistytön päämääristä seuraavaksi kymmeneksi vuodeksi saa NKL:n julkaisemasta Näkövammaistytön tavoiteohjelma vuoteen 2010 –esitteestä. ■

Kuurosokeille shakin pelaajille kilpailut ja tulkit tärkeitä

Riku Virtanen

Kuurosokeiden shakkikerho perustettiin Suomeen helmikuussa 1991. Kerhon ensimmäinen puheenjohtaja oli **Raimo Korpela**. Raimo johti kerhoa 10 vuotta, jonka jälkeen puheenjohtajaksi valittiin **Ilkka Harju**. Nyt puheenjohtajana on **Kauko Ronkainen**.

Kerho on järjestänyt vuosittain Suomen mestaruuskilpailut shakissa. Kilpailu on avoin kaikille kuulonäkövammaisille ja kuurosokeille. Osanottajia on ollut tavallisesti 6-10. Kerho järjesti 90-luvulla myös harjoitusturnauksia, joissa pelaajat saivat harjoitella ilman palkintotavoitetta. Kansainvälistäkin pelikokemusta suomalaiset pelaajat saavat joka vuosi pohjoismaisissa shakkimestaruuskisoissa. Tanska on usein saanut voiton, mutta minä Riku voitin kultaa Ruotsin kisoissa 1998. Hopeaa pohjoismaisista kisoista ovat Suomeen tuoneet Raimo Korpela ja **Tarmo Laht**. Kuurosokeiden SM-kisat pidettiin tänä vuonna Onnelassa, Tuusulassa. Minä voitin nyt ensimmäisen kerran mestaruuden. Tarmon kanssa oli

kova peli. Se kesti lähes neljä tuntia ja siinä tehtiin 60 siirtoa.

Kuurosokeilla pelaajilla on oma tulkit pelin aikana. Tulkit kertoo jäljellä olevan pelaajan. Tulkit myös siirtää vastustajan siirron kuurosokean laudalla, koska vastustaja pelaa eri laudalla. Tulkeille työ on haastava, sillä joskus pelit kestävät monta tuntia. Tulkit voi myös kirjoittaa siirrot pelipöytäkirjaan, koska kaikki kuurosokeat eivät näe itse kirjoittaa siirtoja.

Miehet suosivat shakinpelausta enemmän kuin naiset. Kuurosokeiden kerhon turnauksissa ei naispelaajia ole ollut, mutta näkevien turnauksissa pelaa myös naisia. Maailman huipulakin pelaa yksi nainen, unkarilainen **Judit Polgar**. Shakkia pidetään keski-ikäisten ja vanhojen miesten pelinä. Tämä käsitys on väärä, sillä suurin osa Suomen parhaista pelaajista on 15-30-vuotiaita poikia. Minäkin olin vain 17-vuotias, kun voitin kuurosokeiden shakin Pohjoismaisen mestaruuden. ■

Kultaisia muisto- ja menneiltä vuo- silta

Hilkka Kasurinen

Vietimme Karjalohjalla, Päiväkum-
mussa Suvileiriä. Kuurosokeiden lei-
rillä oli mukavaa. Iloa ja riemua riitti.
Ohjelmat olivat hyviä ja monipuolisia.
Ohjaajat ja tulkit erinomaisia, ja he
olivat mukana ilonpidossa. Retkellä
kävimme bussilla Sammatissa **Kaija
Salekarin** kesämökillä kyläilemässä.

Mökki oli kuin nukkekoti. Se oli pu-
nainen ja nätti kaikkineen sivuraken-
nuksineen. Se oli kauniilla ja rauhal-
lisella paikalla hyvin hoidetun ympä-
ristön keskellä. Oli kauniita kasveja
ja kirsikkapuita. Silmä oikein lepäsi
niitä paikkoja katsellessaan. Sam-
matti on kaunista paikkaa siellä on
paljon vanhaa kulttuuria ja sitä myös
vaalitaan hellästi. Kaijan mökillä oli
hilpeät kemut. Paistoimme muurin-
pohjalettuja ja söimme niitä mansik-
kahillon kera kahvia hörpäten.

Tällä retkellä esitimme ensimmäisen
näytelmän nimeltään mustalaisleiri.
Minä ehdotin sitä ja harjoittelimme
pikaisesti. Ihmettelin, miten hyvin se

meni ja naurua riitti, koska mustalais-
akka sääli enemmän nälkäistä he-
vostaan kun lapsiaan. Hän pyyteli
leipää hevoselle, ja vasta sitten se
olisi myytävänä. Lopuksi akka myi
hevostaan sanomalla: "ostakkees
hyvä hevonen, ei syö heinää eikä sei-
nää eikä oo takkaa vihainen". Musta-
lais-ukolla ei ollut tähän mitään sa-
nomista. Jos jotain sanoi, sai ruos-
kaa. Tuppasi suuhun suuren leivän
kannikan ja sanoi, elä puhu leipä
suussa.

Näitä leiripäiviä ei voi koskaan unoh-
taa. Me kuurosokeat elimme täyttä
elämää. Meillä oli energiaa antaa
toinen toisillemme. Ne ajat olivat rak-
kautta täynnä. Niiden muistojen mu-
kana on jatkossakin hyvä elää. ■

Lahja

Iiris Autio

Tunnepitoinen lahja minulle on vam-
maisystävällinen perhe, jossa jokai-
sessa perheen jäsenessä on yhteis-
tä se, että he ovat kiitollisia tervey-
destään. Tässä perheessä sujuu aja-
tukset ja työt. Minut sujautetaan mu-
kaan, kun sopii myös minun päivä-
ohjelmaani. Yhteistoiminta sujuu eikä
takerru. He puhuvat toisilleen tai lait-
tavat viestin, missä ollaan, mitä teh-
dään. He arvostavat toistensa teke-
mistä. Joskus täytyy käydä jyrinäkin

puhdistamassa ilmaa kuten luonnos-
sakin.

Työ ja järkevä suunnittelu on tärkeä
osa ihmisen elämässä, kuten terve-
yskin. Tässä perheessä ohjaket
ovat hyvissä käsissä. Vanhempien
kokemuksia kuunnellaan, kun mieti-
tään, mitä voidaan toteuttaa tänään.

Ihmiset sanovat yleensä: Ei minulla
ole aikaa. Tanja ottaa ajan. Hän so-
pii kanssani, mennäänkö nyt vai myö-
hemmin. Jos hän epäröi joskus muun
sään vuoksi, toteaa muu perhe: "Sin-
ne vaan ja vaatetta päälle." ■

Kuulemisesta ja näkemisestä

Vieno Hyttinen

Kuulonäkövammasta ja kuurosokeu-
desta on kirjoitettu niin paljon. Hei-
dän parissaan työskenteleviltä hen-
kilöiltä vaaditaan tasapainoilua ja
ymmärtämystä, että huomiointi sujui-
si kohtalaisen hyvin. Kuulovammoja
on niin monenlaisia. Yksi kuulee kor-
keat äänet paremmin, toinen kuulee
matalat äänet paremmin. Kolmas
kuulee vähän, neljäs ei kuule mitään.

Näkövammat vaihtelevat myös. Put-
kinäköinen voi olla myös likinäköinen
tai kaukonäköinen tai hajataittoinen.

Joku näkee vähän tai ei yhtään. Hä-
märäsokeudessa ratkaisee valais-
tus: päivänvalo vai sähkövalo.

Värit erottuvat parhaiten päivänva-
lossa kuten tummansininen ja vihreä
sekä musta. Heikommassa sähköva-
lossa ne sekoittuvat helposti.

Kaikki riippuu siitä, minkäasteinen
kuulonäkövamma on. Minä olen kuul-
lut niin eri tavoin eri ikäisenä. Var-
haislapsuudessa näin ja kuulin kai-
ken. Kuulonäkövammani huomattiin
ennen kouluikäni. Nuorena kuulin
lasten, naisten ja matalan miehen
äänen. Korkea miehen ääni oli liian
kovaa ja se meni epäselväksi. Van-
han miehen ääni oli kuin karhun mu-
rinaa. Siitä en saanut selvää parhaal-
la tahdollakaan.

Keski-ikäisenä ja nyt vanhempana
voin kuulla vain todella selvän ja kan-
tavan äänen toisella korvalla kuulo-
laitteen avulla. Ilman kuulolaitetta olen
täysin kuurosokea. Täydellinen kuu-
rosokeus on pelottavan hiljaista ja
pimeää.

Kuten huomaatte, kuulonäkövammat
ovat niin eri asteisia niin mikään ei
voi olla niin täydellistä. Näin aina joku
voi nähdä tai kuulla huonosti vaikka
apuvälineitä kehitetään kaiken aikaa.
Yksi sopii yhdelle ja toinen jollekin
toiselle. ■